

7. Оборотов Ю. М. Поняття «образ держави» та його різновиди в умовах глобалізації / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — Вип. 21.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — Вид. 10-те, допов. — Л. : Край, 2008.
9. Тихомиров Ю. А. Государственно-правовая интеграция / Ю. А. Тихомиров // Право и политика. — 2002. — № 6.
10. Барабаш Е. С. К вопросу об определении гражданского общества и его взаимосвязи с современным государством / Е. С. Барабаш // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О., 2001. — Вип. 10.
11. Оборотов Ю. П. Теория государства и права (прагматический курс) : экзаменационный справочник / Ю. П. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2005.
12. Климова А. В. Традиции герменевтики в свете современного научного познания / А. В. Климова // Грапи. — 2007. — № 2.

Анотація

Джурасва О. О. Герменевтичний підхід до визначення поняття сучасної держави. — Стаття.

У статті висвітлюються погляди багатьох вчених на визначення поняття «сучасна держава» з точки зору розвитку та функціонування основних сфер її діяльності. Враховуючи те, що в юридичній літературі думок відносно дефініції «сучасна держава» достатньо, однак до єдиного розуміння все ж таки не дійшли.

Ключові слова: герменевтика, політико-правове пізнання, сучасна держава, «образ сучасної держави», організація політичної влади, розуміння, національна держава, інститути демократії, текст, осмислення.

Summary

Djurayeva O. O. Hermeneutical Approach for Definition of the Notion «Modern State». — Article.

In the article the opinion of some scientists at the definition of the concept «modern state» is considered from the point of view of the development and functioning of the basic spheres of its activity. In the legal literature there are a lot of opinions concerning the given definition, however there is no consensus on its understanding.

Keywords: hermeneutics, political-legal knowledge, the modern state, «the image of the modern state», the organization of the political power, understanding, the text, the national state, institutions of democracy, comprehension.

УДК 34:165.242.2

Т. І. Дудаш

РОЗУМІННЯ ТА ПОЯСНЕННЯ В ЮРИСПРУДЕНЦІ ТА У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Розвиток суспільства приводить до потреби теоретичного осмислення наслідків такого розвитку. Одним з проявів останнього є ускладнення законодавства, що призводить до ускладнення його тлумачення та застосування. А це, безперечно, впливає і на параметри правового регулювання суспільних відносин. Відтак, виникає потреба з'ясувати ті механізми, які опосередковують правотлумачення та правозастосування, зокрема через посередництво таких герменевтичних понять, як «розуміння» та «пояснення». Це завдання усклад-

© Т. І. Дудаш, 2009

нюється тим, що останні поняття є недостатньо досліджені у юриспруденції, а відтак, вимагає певної систематизації підходів щодо інтерпретації цих понять, в тому числі і у герменевтиці.

Поняття розуміння та пояснення є центральними у різних герменевтичних концепціях. Проте не існує єдиного підходу щодо розуміння змісту цих понять. Тут присутні, принаймні, дві протилежні позиції. Відповідно до першої з них, представленої первинно в історичному плані так званою герменевтикою свідомості, котра вважає сутністю розуміння проникнення у свідомість автора, розуміння притаманне для соціальних наук (наук про дух), а пояснення — для наук природничих (наук про природу). Аргументом на користь цієї позиції, представленої ще В. Дільтеєм, Г. Зіммелем, Б. Кроче та іншими вченими, до якої, зрештою, схилився і російський вчений О. Овчинников, є те, що суспільні науки досліджують не природничі об'єкти, а «живу душу», яка складає у сукупності собі подібних суспільство, а тому не можна, аналізуючи людську діяльність, виходити із тих самих методологічних принципів, з яких виходить астроном, що вивчає розвиток небесних тіл [1, 33]. Тому безпосереднє знання, інтуїція є методом гуманітарних наук, а опосередковане поняттями знання — метод природничих наук. Відповідно, основним способом вивчення предмета в гуманітарних науках є розуміння (інтерпретація), в природничих науках — пізнання (пояснення). П. Рікьор констатує, що науки про природу мають справу з фактами, котрі спостерігаються, як і природа; далі йдуть процедури верифікації, що засновуються у своїй основі на фальсифікованості гіпотез; пояснення є родовим терміном для трьох різних процедур: генетичного пояснення, що спирається на попередній стан; матеріального пояснення, що спирається на систему меншої складності, що лежить в основі; структурного пояснення через синхронне розташування елементів чи складових [2, 7]. Науки про дух можуть провести такі протиставлення: відкритим для спостереження фактам протиставити знаки, запропоновані для розуміння; фальсифікованості протиставити симпатію чи інтропатію і, нарешті, трьом моделям пояснення (каузальній, генетичній і структурній) протиставити зв'язок, через посередництвом якого ізольовані знаки з'єднуються у знакові сукупності. Тобто домінуючою на цьому етапі була теза Дільтея про те, що «будь-яка пояснювальна процедура виходить з наук про природу і може бути поширена на науки про дух лише помилково чи з необережності і, відповідно, будь-яке пояснення у сфері знаків повинно вважатися незаконним і розглядатися як екстраполяція, продиктована натуралістичною ідеологією» [2, 7].

Розуміння виглядає як дедуктивний умовивід, в якому першою посилкою є твердження про те, що повинно бути, а меншою посилкою є також початкова умова, наприклад, у вигляді конкретної ситуації, події, дії. Тобто, за словами А. Івіна, розуміння — це підведення думок, переживань, дій під загальні цінності, певні норми, ідеали принципи [3, 43]. Власне у такій інтерпретації цінності слугують необхідним, тим, що повинно бути, і саме знання загальних цінностей або навіть їх наявність дозволяє підвести під них конкретні поняття, дії, реалії. А це, в свою чергу, дає відповідь на питання про те, який же смисл та мета

конкретних реалій, проявами яких є соціальні дії чи поняття. Згідно з П. Рікьором, розуміння — це осягнення значень знаків, які надаються однією свідомістю і сприймаються іншими свідомостями через їх зовнішнє вираження (жести, пози, мовлення). Ціль розуміння — здійснити перехід від цього вираження до того, що є основною інтенцією знака, і вийти назовні через вираження [2, 3].

Пояснення є дедуктивним умовиводом, в якому однією посилкою є загальне твердження у вигляді універсального зв'язку речей, наприклад, який-небудь закон природи, а іншою — твердження про первинні умови існування того чи іншого явища. Пояснення має місце, коли з'ясовуються причини явища чи процесу, встановлюються закони причинного зв'язку, окремим випадком якого є це явище чи процес [4, 198]. Пояснення виходить з того, що всі явища соціальної дійсності, так само як і в природі, детерміністично пов'язані між собою. Іншими словами, пояснення виходить із причинності соціальних явищ. За твердженням Г. фон Рігта, пояснити подію означає показати, що вона повинна була відбутися, тобто подати її як наслідок певної причини, окремий випадок дії закону [4, 202]. У такій інтерпретації справді науковим виглядає пояснення, тоді як розуміння — інтуїтивною, ціннісною основою пояснення. З огляду на те, що завданням науки є пошук закономірностей, а вони знаходяться у результаті пояснення, наука у раціоналістичному розумінні є неможливою без пояснення.

Протилежну позицію щодо співвідношення розуміння та пояснення займає П. Рікьор. Згідно з нею для соціальних наук притаманні як процедури розуміння, так і процедури пояснення. Він називає пояснення «справді методологічним», оскільки основа розуміння залишається інтуїтивною. Дихотомію між науками про природу та науками про дух було подолано у ХХ ст. на прикладі пари «мова-мовлення», розмежування яких здійснив Соссюр. Було доведено, що семіологія, застосована до мови, не залежно від її функціонування у мовленні, належить якраз до однієї з модальностей пояснення — структурного пояснення [2, 7]. Зрештою, саме поширеність структурного аналізу на різні категорії письмового дискурсу призвело до остаточного краху протиставлення пояснення та розуміння. Тому саме текст, на думку П. Рікьора, у його прямому розумінні, знаходиться на стику розуміння та пояснення, а не на лінії їх розмежування. П. Рікьор доходить висновку, що розуміння супроводжує пояснення у тій мірі, у якій пара «письмо-читання» продовжує формувати сферу інтерсуб'єктивної комунікації і у цій якості підноситься до діалогічної моделі питання і відповіді, що описана Коллінгвудом і Гадамером. Нарешті, розуміння завершує пояснення у тій мірі, в якій воно долає географічну, історичну чи культурну відстань, що відділяє текст від його інтерпретатора. Кінцеве розуміння не знищує дистанцію через певне емоційне злиття, воно скоріш за все полягає у грі близькості та відстані, грі, при якій сторонній визнається таким навіть тоді, коли це обертається спорідненістю з ним. Тому розуміння передбачає пояснення у тій мірі, у якій пояснення розвиває розуміння. З огляду на це П. Рікьор пропонує такий девіз герменевтики: більше пояснювати, щоб більше розуміти [2, 9].

Проте з наявністю пояснення у соціальних науках, зокрема у юриспруденції, не погоджується російський вчений О. Овчинніков, який стверджує, що те, що на перший погляд виглядає як пояснення у сфері юриспруденції, зокрема, коли вчений говорить про право як про спосіб вирішення конфліктів, насправді засноване на спробі зрозуміти, телеологічно осмислити, наділити смыслом таке соціальне явище, як право. На його думку, той факт, що у повсякденному житті правознавець зустрічає право як інструмент профілактики та мирного вирішення конфліктів, не свідчить про те, що у різних культурах право є закономірним результатом появи конфліктів. Він доходить висновку про квазіпояснювальний характер раціонального науково-правового мислення [1, 39].

Відтак, перше завдання даної статті полягає у тому, аби з'ясувати які ж пізнавальні процедури наявні у юриспруденції. Видається, що якщо говорити саме про юриспруденцію як науку з урахуванням загальновідомих наукознавчих параметрів, то вона повинна бути спрямована на пошук закономірностей (які можуть бути різних видів — структурними, генетичними та функціональними), аби відповідати таким параметрам. Якщо ж звернутися до аргументу О. Овчиннікова про те, що не завжди те, що пояснюється як закономірність, є таким, то під сумнів ставиться наявність такої науки, як юриспруденція взагалі або ж це, як мінімум, вимагає перегляду критеріїв науковості у соціальних науках. Тому пізнавальна процедура пояснення повинна бути присутньою у юриспруденції, хоча питома вага розуміння є значно вищою, аніж пояснення. Це, насамперед, зумовлюється тим, що пояснення у соціальних науках може мати місце тоді, коли його предметом є факти, існування яких не ставиться під сумнів у науці, так званих аксіоматичних фактів, як, наприклад, наявності держави, наявності законодавства та інших фактів. Ці факти, однак, є усталеними у межах певного конкретно-історичного періоду. Проте пояснення, в силу того, що йдеться про науку соціальну, є таким, що становить основу розуміння, а точніше, передрозуміння, оскільки аксіоматичні факти разом з іншими компонентами стають передрозумінням інших явищ. Тобто у соціальних науках пояснення входить до передрозуміння, яке передує розумінню. Саме тому «розуміння передбачає пояснення у тій мірі, у якій пояснення розвиває розуміння» у термінах П. Рікьора. Питома ж вага пояснення у соціальних науках, порівняно з розумінням, є меншою з огляду на те, що ціннісні оцінки, які домінують у соціальних науках, не піддаються верифікації чи фальсифікації.

Правове регулювання значно відрізняється від юридичної науки, оскільки є сферою юридичної практики. Найбільш яскраво поняття розуміння та пояснення «діють» у правореалізації, правозастосуванні та правотлумаченні. Це обумовлюється як тим, що ці сфери правової реальності мають справу як з текстами джерел права, так і з соціальними діями, а, як відомо, герменевтика тексту та герменевтика соціальної дії є двома напрямками у герменевтиці, які розвивають поняття пояснення та розуміння.

У правотлумаченні об'єктом розуміння є безпосередньо тексти нормативно-правових приписів. У теорії тлумачення юридичних норм усталеною є позиція, згідно з якою етапами тлумачення є тлумачення-з'ясування та тлумачення-

роз'яснення. На перший погляд може видатися, що тлумачення-з'ясування тексту є розумінням, яке завершує інтерпретацію тексту, а тлумачення-роз'яснення є поясненням у герменевтичному сенсі, тобто пояснює причинно-наслідкові, генетичні чи структурні зв'язки. Проте це не зовсім відповідає природі тлумачення-роз'яснення, оскільки єдиною ознакою, яка відрізняє його від тлумачення-з'ясування є його вихід поза межі свідомості суб'єкта тлумачення [5, 315]. Відтак, герменевтична природа тлумачення-з'ясування та тлумачення-роз'яснення вимагає аналізу крізь призму змісту понять «розуміння» та «пояснення». Видається, що з герменевтичної точки зору як тлумачення-з'ясування, так і тлумачення-роз'яснення поєднують процедури розуміння та пояснення з огляду на те, що пояснення аксіоматичних фактів може входити до передрозуміння тексту нормативно правового припису. Крім того, при формулюванні нормативно-правових приписів застосовуються як судження про факти, так і оціночні судження, що також свідчить про необхідність поєднання процедур пояснення та розуміння. З огляду на те, що нормативно-правові приписи формулюють вимоги щодо належної поведінки, то можна припустити, що у правотлумаченні переважають процедури розуміння. Тому якщо у тексті, який тлумачиться, поєднуються оціночні та фактичні компоненти, то основу його розуміння становлять як пояснення, так і розуміння його структурних елементів — залежно від герменевтичної природи останніх. Процедури розуміння та пояснення можуть забезпечуватися різними способами тлумачення, проте виключно для розуміння можуть застосовуватися так звані динамічні способи тлумачення — функціональне, еволюційне.

У процесі правореалізації та правозастосування текст норми належної поведінки підводиться під юридично значимі факти. Таким чином, відбувається встановлення того, чи конкретна дія дозволена чи заборонена текстом нормативно-правового припису, або які наслідки випливають з певних дій чи подій. Відтак, у процесі правореалізації, здійснюваної суб'єктом права, чи правозастосування, здійснюваного компетентними державними органами, відбувається потрібна процедура. По-перше, з'ясовується зміст норми через процедури розуміння, в основі яких лежать і пояснення. По-друге, з'ясовується зміст фактів. Однак з огляду на те, що герменевтика соціальної дії доводить, що дії стають зрозумілими лише тоді, коли вони стають у ланцюжок з іншими діями, можна припустити, що не завжди тлумачення дій буде мати характер пояснення. Дуже часто така інтерпретація буде відбуватися через посередництво оцінювальної процедури розуміння. По-третє, пояснюється, чи та чи інша фактична поведінка передбачена, дозволена, заборонена текстом нормативно-правового припису.

Адже у процесі правозастосування відбувається встановлення відповідностей між належним і суцим, між тим, що зрозуміло з тексту припису та фактичною поведінкою через встановлення причинно-наслідкових, структурних чи генетичних зв'язків між діями, подіями та іншими фактами. Тому власне правозастосування повинно би було бути пояснювальною процедурою, яка слідує за процедурою розуміння тексту нормативно-правового припису та юридично

значимого факту. Адже зрозумівши належне, треба пояснити, чи суще йому відповідає. І це не є питання оцінки, тому що оцінка вже зроблена як щодо належного, так і щодо сущого. Йдеться про встановлення відповідності ознак фактичної поведінки тим ознакам, які зрозумілі з тексту правової норми. Це має місце при встановленні складу злочину, складу правовідносин тощо. Тому і належне, і суще окремо одне від одного підлягають розумінню, а відтак оцінці. Тому виникає те, що можна схарактеризувати як герменевтичний парадокс: пояснення відповідності чи невідповідності одне одному результатів двох оцінок — тексту нормативно-правового припису та фактичних дій.

Основні висновки:

1. Процедури розуміння та пояснення тексту не є взаемовиключними та можуть поєднуватися у соціальних науках. Пояснення стосується фактичних суджень, а розуміння — суджень оціночних. У будь-якому разі пояснення може лежати в основі розуміння, а не навпаки. Результат пояснення може входити до передрозуміння.

2. З огляду на те, що юриспруденція спрямована на пошук праводержавних закономірностей, вона повинна поєднувати в собі як пізнавальні процедури розуміння, так і пояснення. У протилежному разі ставиться під сумнів наявність такої науки.

3. У тлумаченні нормативно-правових приписів домінують процедури розуміння, тоді як пояснення може мати місце щодо суджень про факти і бути основою розуміння. Застосування таких способів тлумачення, які забезпечують динамізм правового регулювання, свідчить про застосування пізнавальних процедур розуміння.

4. При реалізації та застосуванні нормативно-правових приписів відбувається доволі рельєфне поєднання процедур розуміння та пояснення. Текст нормативно правового припису і юридично значимі дії (факти) стають предметом незалежного розуміння (у передрозуміння якого за загальним правилом може входити і пояснення), тоді як їх відповідність чи невідповідність між собою є предметом пояснення через встановлення закономірних залежностей.

Література

1. Овчинников А. И. Правовое мышление в герменевтической парадигме / А. И. Овчинников. — Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2002. — 288 с.
2. Рикёр П. Герменевтика, этика, политика: Московские лекции и интервью / Поль Рикёр. — М. : Академия, 1995. — 159 с.
3. Ивип А. А. Целности и понимание / А. А. Ивип // Вопросы философии. — 1987. — № 8. — С. 31–44.
4. Вригт Г. Х. фон. Логико-философские исследования : избр. труды / Г. Х. фон Вригт. — М., 1986. — 335 с.
5. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права : навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою) / Л. А. Луць. — К. : Атіка, 2007. — 412 с.

Анотація

Дудаш Т. І. Розуміння та пояснення в юриспруденції та у правовому регулюванні. — Стаття. У статті визначається спільне та відмісне у процесах розуміння та пояснення у праві. Розу-

міння виглядає як дедуктивний умовивід, в якому першою посилкою є твердження про те, що повинно бути, а меншою посилкою є також початкова умова у вигляді конкретної ситуації, події, дії. Пояснення с дедуктивним умовиводом, в якому однією посилкою с загальне твердження у вигляді універсального зв'язку речей, а іншою — твердження про первинні умови існування того чи іншого явища.

Ключові слова: інтерпретація, пізнання, розуміння, пояснення, застосування права, реалізація права.

Summary

Dudash T. I. Understanding and Explanation in Jurisprudence and in the Legal Adjusting. — Article.

The general and different in processes of understanding and explanation in law is determined in the article. Understanding looks as deductive deduction, where the first parcel is assertion about what must be, and a less parcel is also an initial condition in the form of concrete situation, event, action. Explanation is deductive deduction, where one parcel is general assertion as universal connection of things, and other — assertion about the primary terms of existence of that or other phenomenon.

Keywords: interpretation, cognition, understanding, explanation, application of law, realization of law.

УДК 342.417(430):340.113

Н. М. Дятленко

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ЕКОНОМІЧНА КОНСТИТУЦІЯ» В ПРАВІ НІМЕЧЧИНИ

Процес модернізації господарського законодавства в Україні вимагає вивчення досвіду Німеччини щодо правового регулювання економіки. Актуальність та цінність німецької теорії господарського права та практики його застосування для України є надзвичайно високою. Досвід Німеччини є прикладом позитивного розвитку кодифікаційного процесу. Цінним для України є також практичний досвід Німеччини в питанні адаптації німецького господарського законодавства до законодавства ЄС. Проблема, яка залишається для України вкрай актуальною, — це недостатня інформованість, фактичне незнання ключових основ теорії господарського права країн Європи. Ідеї, які висуваються в українській цивілістиці з вказівкою на європейське право, не зовсім відповідають передовому досвіду розвинених держав Європи. Одним із таких постулатів, який був використаний для знищення Господарського кодексу України, — є теза про те, що Цивільний кодекс України має стати новою економічною конституцією держави [1]. Термін «економічна конституція» досить поширений в праві Європи. Тільки зміст цього терміна зовсім інший, ніж той, що вкладається представниками цивілістичної теорії.

Основною метою даної статті є визначення норм та інститутів німецького господарського права, які мають ключове значення модернізації господарського права України. Питання використання досвіду Німеччини розглядалися у роботах українських вчених-правознавців: О. О. Ашуркова, Г. Л. Знаменсько-